

טעם ההיתר בפוסק על השער, סאה בסאה ומכירה בפחות מדמיה

פסיקה על פירות משיצא השער אם אין לו

התוס' ¹ והמאירי ² כתבו שבמידי המצוי בשוק אע"פ שאין ברשות המוכר עכשיו, הווי כדבר שבא לעולם ואם חוזר יש עליו מי שפרע. אך הרי"ף, והרמב"ם ³ לא פסקו כן, אלא שברשות מוכר לתת סחורה או לא לתת, ואם חוזר אינו מקבל מי שפרע, ואם נותן את הסחורה, נותן בשביל לעמוד בנאמנותו. אם כך אליבא דהרמב"ם והרי"ף ורבינו שמואל וכנראה גם רש"י איך מתפרשת המשנה בע"ב: והגמרא בס"ג: שאמרו שם, 'פוסקים על שער שבשוק ואע"פ שאין לו, מהטעם 'אע"פ שאין לזה יש לזה'. ויש לבאר, שהרי כיוון שעכשיו יצא השער לפירות ומצויים הם בשוק ולוקח נותן למוכר מעות, הרי גומר מוכר בדעתו להקנות את הפירות האלה לפי השער של עכשיו, ולא מתכוון להוציא לקנייתם יותר מעות ממה שקיבל עכשיו מהקונה, כיון שרואה שיש לו בנקל לקנות פירות אלה עכשיו. ובגמירות רצונו של מוכר זה להקנות פירות אלה בדמים שקיבל ובכך שיש לו אפשרות לקנות באמת בדמים האלה, מוכח שלא התכוון מראש ולא לקח שום סיכוי שמא יצטרך להוציא יותר מעות ממה שקיבל מהקונה. והוי כקובע ומעמיד את הפירות האלה לרשותו של קונה מעכשיו משעת קבלת המעות, כיון שיכול לקנותם בשוק, ולכן אין כאן שום חשש שמא מוכר זה בכל זאת קוצץ רבית ומתכוון בשעת הדחק להוציא יותר מעות ממה שקיבל מהלוקח בשביל לקנות לו פירות אלה, אלא אינו קוצץ לו שום רבית כשמעמיד את הפירות האלה לרשותו. ואם קרה ולא הזדרז לקנות בשביל הקונה, ועד שירד לקנות עלה מחיר הפירות, קונה לו את הפירות האלה במחיר היקר, אך לא מפני שמתכוון להרבות הונו של קונה בפירות, אלא מפני שחושב שבאמת פירות אלה הוי כנקנים לקונה ואם הייתי מחזיר לו עכשיו הוי מתייקרים ברשותו כיון שהיתה אפשרות אצלו לקנותם, אז עכשיו כשאני, המוכר, קונה את הפירות האלה במחיר יותר יקר איני מתכוון בכך להרבות את הונו של הקונה, אלא רק מקיים אני את הבטחתי לתת לו את הפירות, ואין בכך דרך רבית שבשעת פסיקה אין לחשוש לא על מוכר ולא על קונה שהתכוונו לכך שיקנה לו פירות ביותר מעות משקיבל ממנו עכשיו. והמציאות של יציאת השער וזמינות פירות בשוק בדמים שקיבל מוכיחה שלא

1. בבא מציעא סב ע"ב ד"ה אע"פ.

2. בבא בתרא סט ע"ב.

3. הלי מכירה פכ"ד יג.

היה בכוונת שניהם לתת ולקבל רבית, ואם בסופו של דבר יוצא שמוציא מוכר לקניית פירות אלה יותר דמים ממה שקיבל מהלוקח, הוא כמקיים את הבטחתו, כאחד שהבטיח מתנה לחבירו, והקנה והעמידה לרשות חבירו, כיוון שעלה מחיר המתנה לא יתן לו אותה ויחזור מהבטחתו? וגם המוכר הזה כיוון שהייתה לו אפשרות לקנות בדמים שקיבל הוא כהעמיד את הפירות ברשות הקונה משעת פסיקה. ועכשיו כשהתייקרו מחשיב אותם כהתייקרו ברשות קונה, והוא רק מקיים הבטחתו לתת לו את הפירות שלו שהיה חייב לתת לו אותם, וכאילו עכשיו כשקונה את הפירות האלה במחיר יותר יקר, לא עושה דבר מתוכנן מראש לתת רבית, אלא כאחד שהיתה לו סחורה והוא מוכר אותה בזול מדמיה כי הרי זה מותר לו במשלם מיד עכשיו בלי קביעות זמן גם המוכר הזה כשקורה וקונה את הפירות האלה במחיר יותר יקר ולא היה דבר זה צפוי מראש, הוא כעכשיו ברגע שקנה את הפירות האלה, בתור בעלים, מחליט ממש עכשיו למוכרם בזול יותר משוויים וזה מותר לו. וחייב להבין כך שמוכר, כמוכר את הפירות האלה עכשיו בזול, כי הרי לא תכנן מכירה בזול מדמיהם מראש להיותם רבית, אלא להפך היה מתוכנן ומזומן למוכרם במחיר השער שבשוק. וזה שבסופו של דבר מוכר לו בזול אינו מתוכנן הוא, ורק מקיים הבטחתו הוא למכור את הפירות האלה וכמחליט למוכרם עכשיו בזול מפני שהבטיח למוכרם במחיר הקודם והיה אפשר לקנות כך, וזה מותר, ואין כאן שום חשש לקציצת רבית, שאף צד, לא הקונה ולא המוכר, לא התכוונו מראש להגיע לרבית וגם המציאות של השוק, שיצא השער כפי שפסקו, מוכיחה שאין שום חשש שמישהו מן השניים התכוון לרבית. וקוראים למכירה זו שפסקו, רבית שאינה נראית לעין, דהיינו רבית שלא צופים ולא מעטרים אותה ולא חשש לה בשעת מלווה.

הלואת סאה בסאה

אותו יסוד של היתר אם יש לו ברשותו, הוי בהלואה סאה בסאה. שכאשר אומר 'הלוני סאה של חטיין ואחזיר לך לגורן'⁴, אנו חוששים שמא כשיבוא להחזיר יתייקרו חטיין ויחזיר לו סאה חטיים שיעלה יותר מעות מאותה שקבל ממנו והוי אבק רבית.

אבל כאשר הוא אומר לו 'הלוני עד שיבוא בני או עד שאמצא מפתח', נעשה כאומר לו: 'כל זה שאני בא ללוות ממך זה לא בגלל שאין לי את החפץ הזה שאבוא ללוות ממך ויהיה לי עכשיו, אלא באמת יש לי את החפץ הזה שאני רוצה ללוות ממך רק כרגע מנוע הוא משימושי, כיון שהוא אצל בני, או שסגור הבית ואבד המפתח, וכל מה שאני לווה ממך עכשיו זה רק כדי שיהיה לי עכשיו חפץ בפועל זמין לשימושי, אך בעצם אני אומר לך: 'אל תחשוש להלוות לי שמא לא יהיה ממה לפרוע, כיון שכבר עכשיו יש לי ממה לפרוע לך ואני לוקח ממך עכשיו רק

4. בבא מציעא עה ע"א.

כדי שתהיה סאה חיטים זמינה בידי, אך את זאת שברשותי כדי שתהיה בטוח שאפרע לך מעמיד אני ברשותך משעת מלוה'. נמצא שמלוה זו היא מין החלפה, אתה נותן לי סאה חיטים שאני צריך עכשיו מיד לשימושי, ובמקומה אני מבטיחך ומעמידך את אותה סאה שיש ברשותי. ולא התכוון הלווה ללוות ולקנות סאה אחרת לשעת פרעון, אלא התכוון ללוות ולהעמיד את הסאה הזאת שברשותו, להעמידה ברשות מלוה משעת הלווה, כמקנה אותה עכשיו למלווה, ומכיון שיש לו ברשותו כאומר לו 'יש לי ממה להחזיר כל רגע ורגע, וכל רגע ורגע אני עומד להחזיר לך'. ומוכח מכאן שכוונתו של לוה מעיקרא לא הייתה ללכת ולקנות סאה זאת לשעת פרעון כמו שתהיה שווה אז, שאם יוקירו החיטין יהיה רבית, אלא מתכוון ומבטיח להעמיד לו למלווה את הסאה הזאת שיש לו ברשותו מעכשיו ואם תתייקר, ברשותו תתייקר. ואם יקרה ולשעת פרעון לא יהיה לו ללווה סאה ויצטרך לקנות סאה בשוק ביותר מדמי של אותה סאה שלוה ממנו לא הוי רבית, שלא היתה זו כוונתו מעיקרא, אלא להפך כוונתו הייתה להעמיד ולהקנות כביכול את הסאה הזו שהייתה ברשותו לרשות מלוה, ובכך מוכחת כוונתו לא להרבות ממונו של מלווה, אלא לתת לו את הסאה שלו מעכשיו.

מוכר סחורתו בפחות מדמיה בהקדמת מעות

אותו עיקרון קיים גם במוכר סחורתו בפחות מדמיה בהקדמת מעות ביש לו אותה סחורה מותר במעשה דקיראי⁵ שמוכר לו את הסחורה, שהיא ברשותו אלא שמנוע מלהשתמש בה כיון שהיא אצל בנו או שאבד המפתח, בזול מדמיה כיון שדחוק למעות. וההבדל היחידי בין זו לבין הלוואה סאה בסאה ומכירת פירות ביציאת השער ואין לו פירות, שכאן במכירת סחורה בפחות מדמיה בהקדמת מעות, המוכר באמת מקנה ומעמיד סחורה זו ברשות קונה משעת מסירת מעות, ומעות הם קנין כאן, אלא כיוון שלא משך לא נגמר הקנין, ואם חוזר בו מקבל מי שפרע. אך העיקרון הוא אותו עיקרון בכולם שהמציאות המעשית מוכיחה לנו שאין בכוונת מלוה ולווה לתת רבית, ואם זה קורה אחר כך אין זו רבית מתוכננת מראש וצפויה לבוא, אלא עכשיו כשנותן לו לוה למלוה בפירות יותר ממון משקבל ממנו רק מקיים את הבטחתו (בפסיקה ביצא השער ואין לו ובהלוואה סאה בסאה) ואת התחייבותו להקנות (במכירה בפחות מדמיה בהקדמת מעות) ולא מתכוון להרבות ממונו של מלוה בפירות.

כיצד מועילה התחייבות בדבר שאינו ברשותו

והנה בפוסק על שער שבשוק, בשיצא שער קבוע, ואין לו סחורה ברשותו, לא באו דברים לכלל מעשה במסירת מעות עד שלא תהיה לו סחורה והתחייבות של זה

5. בבא מציעא סג ע"ב.

המוכר בקבלת מעות מלוקח על סחורה ואינה עדיין ברשותו, אינה התחייבות גמורה ושלמה שנגיד שהסכים שזהו שווייה של סחורה זו שדובר עליה ולא יכול לחזור מהתחייבות זו. וצריך לומר שכל עוד שאין לו למוכר סחורה, הרי ההתחייבות שלו, היא התחייבות על תנאי, כאומר הוא לו: 'לו היתה לי סחורה זו שעתה אנחנו נושאים ונותנים בה ברשותי, היה שוויה כך וכך מעות כמו שפסקת עכשיו, אך כל עוד אין סחורה זו ברשותי, אין זו התחייבות, אלא התחייבות על תנאי, וכהערכה של סחורה בעלמא. אך מתי שבאה סחורה זו לרשות המוכר מתקיים התנאי ברגע זה הערכה זו, או התחייבות על תנאי, ומסתם הערכה נעשית התחייבות ממש, שהרי העריך סחורה זו בסך כך וכך מעות ועכשיו התממש התנאי וסחורה זו ברשותו, ואינו יכול לחזור בו מלמכרה במעות שפסקו ולבקש להוסיף לו מעות, שהרי מעתה דיבורו מסכים שסחורה זאת שווה סך מעות ולא סתם דיבור, אלא דיבור שנפל על מציאות סחורה ובא דיבורו בכך לכלל מעשה. ואפשר להתייחס לאמירתו מעתה כאל התחייבות, שהרי עכשיו עומד על סחורתו ומסכים לקבל בעבורה כך וכך מעות וזו היא התחייבות של דברים באו לכלל מעשה, דהיינו כסף שנותנים, נותנים אותם כשווה ערך, מוסכם בין שני הצדדים, לסחורה זו, והחוזר מההתחייבות הזאת מקבל מי שפרע.